

УДК 37.013.42:376.1

DOI <https://doi.org/10.37915/pa.vi61.715>Дереш В. С.;
orcid.org/0000-0003-3740-7288

ПАРТНЕРСТВО СІМ'Ї ТА ШКОЛИ ЯК ДЕТЕРМІНАНТА УСПІШНОЇ ІНКЛЮЗИВНОЇ ОСВІТИ

У статті обґрунтовано актуальність проблеми партнерства сім'ї та школи як детермінанти успішної інклюзії в сучасних умовах. Визначено роль батьків у процесі інклюзивної освіти дітей з особливими освітніми потребами. Проаналізовано сучасні підходи до залучення батьків до навчального процесу, визначено ключові проблеми та запропоновано практичні рекомендації для ефективної співпраці.

Схарактеризовано інклюзивну освіту як ключовий напрямок сучасної освітньої політики, що забезпечує рівний доступ до якісної освіти всім дітям незалежно від їхніх особливостей розвитку. З'ясовано, що важливим чинником ефективності інклюзії є участь батьків як повноправних учасників освітнього процесу. У статті розглянуто роль батьків у реалізації інклюзивного підходу, сучасні стратегії взаємодії з освітніми закладами, модель участі за Дж. Епштейн та ключові проблеми, що виникають у цьому процесі.

Проаналізовано три рівні участі батьків дітей з особливими освітніми потребами у шкільному житті їх дітей: інформаційний (передбачає пасивне споглядання), консультативний (батьки виявляють інтерес до навчання дітей) і активний (батьки займають активну позицію щодо розвитку і навчання дітей). Здійснено аналіз батьківської участі в контексті інклюзивної освіти, відзначено її фундаментальне значення для досягнення успішних освітніх результатів для дітей з особливими освітніми потребами.

Визначено основні проблеми, які перешкоджають повноцінній участі батьків, — недостатню обізнаність, стигматизацію, брак ресурсів, неготовність освітніх закладів тощо. Запропоновано можливі шляхи подолання цих перешкод через системні зміни в державній політиці, підвищення кваліфікації педагогів та розбудову спільнот підтримки. Наголошено на потребі визнання батьків рівноправними партнерами у створенні дійсно інклюзивного освітнього середовища, що сприяє всебічному розвитку дитини з особливими освітніми потребами.

Ключові слова: дитина з ООП, батьківська участь, інклюзивна освіта, співпраця, стратегія, проблеми, партнерство, команда супроводу, освітнє середовище.

Постановлення проблеми. Інклюзивна освіта є одним із пріоритетних напрямків розвитку освітньої системи в контексті сучасних реформ. Вона дає рівні можливості доступу до навчання всіх дітей, незалежно від їх особливостей (фізичних, психологічних, соціальних) та створює умови для якісного освітнього процесу. Надзвичайно важливою у цьому процесі визначається роль батьків. Задля успішного навчання дітей з особливими освітніми потребами (ООП) інклюзивна освіта передбачає насамперед активне партнерство між сім'єю та школою, а не лише інформаційну підтримку родин. Батьки є партнерами команди психолого-педагогічного супроводу дитини у створенні сприятливого освітнього середовища. Співпраця між закладом освіти та родиною допомагає досягти сталих позитивних результатів у розвитку та соціалізації дитини з ООП.

Аналіз досліджень. Наразі, в умовах воєнного стану, проблема надання якісної інклюзивної освіти та ролі батьків у цьому процесі є надзвичайно актуальною, адже останнім часом збільшується кількість дітей з ООП, а в суспільстві відбувається зміна цінностей у ставленні до освіти. Тому вважаємо за потрібне зацентрувати увагу на окресленій проблемі.

*© Дереш В. С.

Питанню інклюзивної освіти приділяють увагу як зарубіжні (Дж. Епштейн, Дж. Деспелер, Д. Харві, Т. Лорман та ін.), так і вітчизняні науковці (Л. Байсара, А. Колупаєва, І. Луценко, О. Мартинчук, С. Миронова, Ю. Найда, Л. Савчук, Т. Скрипник, Н. Софій, О. Таранченко та ін.). Проте проблема батьківської участі в ефективній інклюзивній освіті є недостатньо розробленою і потребує більш ретельного розгляду.

Мета статті – розкрити особливості партнерської взаємодії сім'ї та школи як детермінанти успішної інклюзивної освіти в сучасних умовах.

Викладення основного матеріалу. Сьогодні інклюзія в освіті стала не лише актуальною вимогою часу, а й соціальною потребою. Інклюзивна школа – це не лише спеціальні програми чи інфраструктура, це насамперед культура взаємодії, яка базується на повазі, відкритості та співпраці. Центральне місце в цій культурі посідає родина дитини з ООП. Батьки є носіями унікальної інформації про свою дитину, їхня залученість до освітнього процесу значно підвищує його результативність.

Інклюзивна освіта передбачає налагоджену взаємодію всіх учасників освітнього процесу, вона має забезпечити доступність та якість навчання для всіх [3]. В Україні батьки є активними учасниками освітнього процесу, що визнано на законодавчому рівні. Так, у Концепції розвитку інклюзивної освіти йде мова про «залучення батьків дітей з особливими освітніми потребами до участі у навчально-реабілітаційному процесі з метою підвищення його ефективності» [4]. Батьківська участь закріплена на нормативному рівні, де передбачається залучення батьків до створення індивідуальної програми розвитку, співпраця з командою супроводу, ухвалення рішень щодо форм і методів навчання дітей з особливими освітніми потребами [5]. Батьки інформують заклади освіти про потреби дитини, особливості її розвитку, інтереси; сприяють команді супроводу в подальшому моніторити динаміку розвитку дитини [6, с. 90]. Реалізація інклюзивного освітнього процесу із залученням батьків спирається на принципи партнерства, взаємоповаги та спільної відповідальності.

Розглядаючи батьків як партнерів у інклюзивній освіті, потрібно звернутися до напрацювань Дж. Епштейн, професора соціології Університету Джона Хопкінса. Дослідниця розробила модель батьківської участі, яка включає шість ключових компонентів (партнерство між сім'єю, школою і громадою):

- 1) виховання (створити таке сімейне середовище, яке буде сприятливим для освіти дітей);
- 2) комунікація (використання ефективних форм спілкування між закладом освіти і сім'єю щодо навчання, розвитку і прогресу дітей);
- 3) волонтерство (активне залучення батьків до шкільного життя, організація їх допомоги та підтримки);
- 4) навчання вдома (проведення тренінгів і навчань для батьків, щоб вони могли організувати робочий день своїх дітей);
- 5) ухвалення рішень (батьки є лідерами і представниками своїх дітей від класу і школи);
- 6) співпраця з громадою (інтеграція громадських ініціатив і ресурсів у шкільний простір) [8].

Як бачимо, для ефективної інклюзивної освіти ця модель має особливе значення, оскільки «активне залучення батьків до освітнього процесу підвищує рівень академічної успішності дітей, сприяє формуванню позитивної мотивації до навчання, розвитку соціальних навичок та самостійності» [2, с. 40]. Хочемо наголосити, що ініціювати співпрацю має школа, адже педагогічний колектив професійно підготовлений до роботи із сім'ями дітей з особливими освітніми потребами. Головним завданням учителя є «навчити батьків сприймати власну дитину з ООП як особистість. Важливо, щоб сім'я дитини відчувала увагу з боку педагогічних працівників, зацікавленість учителів у розвитку дитини, їхню готовність допомогти батькам у вихованні дитини» [3, с. 98].

Відповідно до ступеня залученості батьків у життя дітей у закладі освіти можемо виділити три рівні участі батьків:

1) інформаційний (пасивне споглядання) – батьки отримують інформацію про навчальний процес, успіхи і проблеми своїх дітей, але не мають наміру щось змінити чи проявити активність;

2) консультаційний (виявляють інтерес до навчання дітей) – беруть участь в ухваленні рішень стосовно освітньої траєкторії дитини;

3) активний (займають активну позицію щодо розвитку і навчання дітей) – пропонують ініціативи, залучені до роботи з дітьми в освітньому середовищі тощо.

У сучасній українській школі використовується низка ефективних стратегій залучення батьків до інклюзивного навчального процесу, серед яких основними є:

- індивідуальне консультування батьків, що забезпечує відкритий діалог між учителями та батьками щодо потреб і прогресу дитини;

- використання інформаційно-комунікаційних технологій (онлайн-платформи, соціальні мережі, дистанційне спілкування). Сучасні технології значно розширюють можливості для взаємодії між школою та родиною, особливо в умовах воєнного стану, коли фізичні зустрічі можуть бути обмеженими. Інтерактивні онлайн-зустрічі дозволяють батькам в умовах війни підтримувати постійний контакт зі школою. Ці зустрічі включають обговорення поточних проблем і спільне планування домашніх завдань та позашкільних активностей. Батьки можуть обрати зручний формат – особисті зустрічі, телефонні дзвінки або відеоконференції;

- участь батьків у роботі команди супроводу (батьки спільно з педагогами розробляють ІПР з урахуванням освітніх, психологічних і соціальних потреб дитини з ООП та обговорюють її динаміку розвитку; спільно планують та беруть участь у зустрічах команди психолого-педагогічного супроводу);

- тренінгова робота з батьками, проведення семінарів, які допомагають отримати більше інформації про особливості розвитку дитини, підтримки її вдома;

- залучення батьків до відвідування відкритих занять;

- проведення спільних заходів (батьки є учасниками різних позакласних і позашкільних активностей, займаються волонтерством, організовують свята та майстер-класи і є їх учасниками);

- освітні воркшопи для родин: проведення майстер-класів для батьків за участі логопедів, арт-терапевтів, психотерапевтів;

- формування шкільних громад та батьківських асоціацій. Створення організованих груп батьків може посилити їхній голос та зробити участь більш системною.

- підтримка зворотного зв'язку (використання щоденників спостережень, цифрових платформ для постійного інформування батьків про навчальні досягнення дитини).

Важливо забезпечити відкриту та двосторонню комунікацію між учасниками освітнього процесу. Для цього, ухвалюючи освітні рішення, педагогічний колектив обов'язково має враховувати думку батьків. Адже це буде підґрунтям для створення простору довіри і підтримки. Батьки мають бути не лише спостерігачами, а й повноправними партнерами у процесі навчання, виховання і соціалізації дітей з ООП. Щомісяця варто проводити зустрічі з психологами, педагогами та іншими родинами. У ході таких зустрічей можна обговорювати проблеми адаптації дитини до навчального середовища, способи подолання поведінкових труднощів, розробляти спільні рішення.

Вагомий вплив на успішну інклюзивну освіту дітей з ООП має індивідуальне наставництво. Кожна родина дитини з ООП мусить мати педагога-куратора, який координує інформаційний обмін, відстежує індивідуальні досягнення та підтримує родину в кризових ситуаціях. Такий підхід забезпечує не лише сталість, а й персоналізацію взаємодії.

Ефективними індивідуальними формами взаємодії педагогів з батьками дітей з ООП дослідниця І. Денищук визначає індивідуальні консультації, сімейне консультування, спільне заняття з дитиною і батьками. Серед групових виокремлює

батьківські збори, обмін літературою, проведення святкових заходів і волонтерських зустрічей із залученням усіх учасників освітнього процесу. Адміністрація та педагогічні працівники закладу освіти мають будувати партнерські стосунки з батьками і дотримуватися принципів комплексного, особистісноорієнтованого та гуманно-особистісного підходу до організації освітнього процесу [1]. Тобто батьківська участь є необхідною умовою сталого функціонування інклюзивної школи. Там, де панує довіра, підтримка та залученість у партнерстві школи з батьками, інклюзія не перетворюється на формальність, а стає частиною щоденної шкільної практики.

Однак для підвищення ефективності батьківської участі потрібно подолати певні проблеми – інституційні, комунікативні, культурні, соціальні та психологічні. *Інституційні проблеми* найбільш поширені, адже наразі, через вимушену міграцію, відчувається брак як фінансових, так і людських ресурсів. Відсутність належної фахової підтримки батьків і дітей на рівні закладу освіти та формальний підхід до створення індивідуальної програми розвитку дитини з ООП і її навчання негативно впливають на побудову довірливих стосунків з батьками і закладом освіти. *Комунікативні проблеми* полягають у недостатній обізнаності батьків щодо своїх прав та обов'язків та нерозумінні своєї ролі в індивідуальній програмі розвитку дитини. Батьки мало комунікують із батьківською громадою та педагогами. Зокрема, дослідниця К. Тороп наголошує, що «батьки потребують навчання, підтримки та розширення прав і можливостей, щоб вони розуміли права дітей» [7]. Також на батьківську залученість негативно впливають *культурні / соціальні проблеми* (панівні в суспільстві стереотипи стосовно інклюзії) та *психологічні проблеми* (психологічна втома і емоційне вигорання сімей, які виховують дітей з ООП; авторитарність школи).

Для покращення ситуації партнерської взаємодії закладів освіти з батьками дітей з ООП потрібно:

- підвищувати обізнаність батьків з питань інклюзії через системну просвітницьку роботу;
- забезпечити доступну комунікацію через цифрові засоби;
- постійно підвищувати кваліфікацію педагогів у сфері комунікації та фасилітації;
- створювати батьківські клуби, групи підтримки;
- визнавати батьків експертами в питаннях дитини;
- формувати інклюзивну культуру в школах і забезпечувати доступ до ресурсів.

Ураховуючи вищезазначене, можемо підсумувати, що в освітньому процесі потрібно використовувати сучасні стратегії ефективного залучення батьків: *інформаційну відкритість* (проводити з батьками регулярні зустрічі в офлайн- чи в онлайн-форматах, посилювати цифрову грамотність батьків і розвивати критичне мислення), *співпланування освітньої траєкторії дітей з ООП* (залучати до розроблення індивідуальної програми розвитку дитини батьків як співавторів систематично проводити консультації із психологом, логопедом, тифлопедагогом, дефектологом та ін.), *практичне залучення батьків в освітній процес* (батьки мають стати ініціаторами та учасниками усіх заходів) і *психосоціальний супровід усіх учасників освітнього процесу* (створювати групи самодопомоги для батьків, проводити тренінги для всіх учасників освітнього процесу задля розвитку емпатії і життєстійкості).

Висновки. Отже, для ефективної реалізації інклюзивної освіти належною умовою є батьківська участь. Вона потребує чіткої нормативно-законодавчої підтримки, зміцнення фінансових і кадрових ресурсів, зокрема здійснення додаткової професійної підготовки педагогів до партнерської взаємодії та відкритого діалогу між усіма учасниками освітнього процесу. На рівні школи – створення комунікаційних інклюзивних центрів та батьківських співтовариств для проведення тренінгів, психологічних зустрічей, організації груп підтримки та для проведення інформаційно-просвітницьких кампаній, консультацій, арт-терапії. Лише завдяки партнерській підтримці, довірі і спільній відповідальності усіх учасників освітнього процесу можна створити ефективне інклюзивне середовище.

Школа має бути осередком партнерства та підтримувати емоційне благополуччя всіх учасників освітнього процесу. Тому потрібно розвивати партнерську взаємодію з батьками дітей з ООП, залучаючи їх до активної участі в житті як власних дітей, так і всіх учасників освітнього процесу, адже батьківська участь суттєво підвищує якість інклюзивної освіти. Інклюзивна взаємодія буде ефективною лише в тому разі, якщо поєднати чітку нормативну базу, активну позицію школи та відкритість родин. У подальших дослідженнях варто зосередитися на особливостях регіональних моделей співпраці з батьками.

Список використаних джерел:

1. Денишук І. П. Стратегії ефективної взаємодії з батьками осіб з особливими освітніми потребами на рівні закладу освіти. *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми*. 2023. Вип. 69. С. 80–90. DOI: <https://doi.org/10.31652/2412-1142-2023-69-80-90>
2. Дереш В. С. Залучення батьків до реалізації інклюзивного освітнього процесу. *Інновації в початковій і спеціальній освіті: досягнення та перспективи*: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Черкаси, 14 травня 2025 року). Черкаси: Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького, 2025. С. 39–42. URL: <https://drive.google.com/file/d/1-ypu3-ikBxWlJanusRqECO1kDqBX3q-y/view>
3. Порошенко М. А. Інклюзивна освіта : навчальний посібник. Київ : ТОВ «Агентство «Україна», 2019. 300 с. URL: <https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/inkluzyvne-navchannya/posibniki/inklyuziyavnz.pdf>
4. Про затвердження Концепції розвитку інклюзивного навчання: затв. наказом М-ва освіти і науки України від 01.10.2010 № 912. URL: <https://mon.gov.ua/npa/pro-zatverdzhennya-kontseptsii-rozvitku-inklyuzivnogo-navchannya>
5. Про затвердження Примірного положення про команду психолого-педагогічного супроводу дитини з особливими освітніми потребами в закладі загальної середньої та дошкільної освіти: затв. наказом М-ва освіти і науки України від 08.06.2018 № 609. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0609729-18#Text>
6. Софій Н. З. Організаційно-педагогічні умови інтегрованого супроводу учнів з особливими освітніми потребами в інклюзивному навчальному закладі: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.03 / Нац. акад. пед. наук України. Інст. спец. педагогіки. Київ, 2017. 211 с. URL: https://ispukr.org.ua/articles/17/17062701_d.pdf
7. Тороп К. Співпраця між школою та батьками як чинник ефективного навчання дітей з порушеннями інтелектуального розвитку. *Освіта осіб з особливими потребами: шляхи розбудови: наук.-метод. збірник*. 2023. № 1 (22). С. 146–160. DOI: <https://doi.org/10.33189/epsn.v1i22.226>
8. Epstein, J. L., et al. (2002). *School, Family, and Community Partnerships: Your Handbook for Action*. Second Edition. Thousand Oaks, California: Corwin Press. URL: <https://www.govinfo.gov/content/pkg/ERIC-ED467082/pdf/ERIC-ED467082.pdf>

References:

1. Denyshchuk, I. P. (2023). Stratehii efektyvnoi vzaiemodii z batkamy osib z osoblyvymy osvitnimy potrebamy na rivni zakladu osvity [Strategies for effective interaction with parents of persons with special educational needs at the level of an educational institution]. *Modern information technologies and innovative teaching methods in the training of specialists: methodology, theory, experience, problems*, 69, 80–90. DOI: <https://doi.org/10.31652/2412-1142-2023-69-80-90> [in Ukrainian].
2. Deresh, V. S. (2025). Zaluchennia batkiv do realizatsii inkluzyvnoho osvitnoho protsesu [Involving parents in the implementation of an inclusive educational process], *Innovatsii v pochatkovii i spetsialnii osviti: dosiahnennia ta perspektyvy: materialy Vseukrainskoi naukovy-praktychnoi konferentsii* [Innovations in primary and special education: achievements and prospects: Proceedings of the All-Ukrainian scientific and practical conference]. Cherkasy. Retrieved from <https://drive.google.com/file/d/1-ypu3-ikBxWlJanusRqECO1kDqBX3q-y/view> [in Ukrainian].
3. Poroshenko, M. A. (2019). Inkluzyvna osvita [Inclusive education]. Kyiv. Retrieved from <https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/inkluzyvne-navchannya/posibniki/inklyuziyavnz.pdf> [in Ukrainian].
4. On approval of the Concept of Development of Inclusive Education: approved by order of the Ministry of Education and Science of Ukraine No. 912 of October 1, 2010. Retrieved from

- <https://mon.gov.ua/npa/pro-zatverdzhennya-kontseptsii-rozvitku-inklyuzivnogo-navchannya> [in Ukrainian].
5. On approval of the Model Regulation on the team of psychological and pedagogical support of a child with special educational needs in a general secondary and preschool education institution: approved by Order of the Ministry of Education and Science of Ukraine No. 609 of June 08, 2018. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0609729-18#Text> [in Ukrainian].
 6. Sofii, N. Z. (2017). Orhanizatsiino-pedahohichni umovy intehrovanoho suprovodu uchniv z osoblyvymy osvithnimy potrebamy v inkliuzyvnomu navchalnomu zakladi [Organizational and pedagogical conditions for integrated support of students with special educational needs in an inclusive educational institution]. (Candidate's Dissertation). National Academy of Educational Sciences of Ukraine. Institute of Special Pedagogy. Kyiv. Retrieved from https://ispukr.org.ua/articles/17/17062701_d.pdf [in Ukrainian].
 7. Torop, K. (2023). Spivpratsia mizh shkoloiu ta batkami yak chynnyk efektyvnoho navchannia ditei z porushenniamy intelektualnoho rozvytku [Cooperation between school and parents as a factor in effective education of children with intellectual disabilities]. *Osvita osib z osoblyvymy potrebamy: shliakhy rozbudovy*, 1(22), 146-160. DOI: <https://doi.org/10.33189/epns.v1i22.226> [in Ukrainian].
 8. Epstein, Joyce L., Sanders, Mavis G., Simon, Beth S., Salinas, Karen Clark, Jansorn, Natalie Rodriguez, & Van Voorhis, Frances L. (2002). *School, Family, and Community Partnerships: Your Handbook for Action*. Thousand Oaks, California: Corwin Press. Retrieved from <https://www.govinfo.gov/content/pkg/ERIC-ED467082/pdf/ERIC-ED467082.pdf> [in English].

Deresh V. S.,

orcid.org/0000-0003-3740-7288

FAMILY-SCHOOL PARTNERSHIP AS A DETERMINANT OF SUCCESSFUL INCLUSIVE EDUCATION

The article substantiates the relevance of the problem of family-school partnership as a determinant of successful inclusion in modern conditions. The role of parents in the process of inclusive education of children with special educational needs is examined. Modern approaches to involving parents in the educational process are analysed, key challenges are identified and practical recommendations for effective cooperation are proposed.

The article describes inclusive education as a key direction of modern educational policy, which ensures equal access to quality education for all children, regardless of their developmental characteristics. It is argued that an important factor in the effectiveness of inclusion is the participation of parents as full participants in the educational process. The article considers the role of parents in the implementation of an inclusive approach, modern strategies for interaction with educational institutions, the participation model proposed by Joyce Epstein, and key challenges that arise in this process.

Three levels of participation of parents of children with special educational needs in their children's school life of their children are analysed: informational (implies passive involvement), consultative (parents show interest in their children's education) and active (parents take an active position in the development and education of children). An analysis of parental participation in the context of inclusive education is presented, and its fundamental importance for achieving successful educational outcomes for children with special educational needs is emphasised.

The main challenges that hinder the full participation of parents are identified: lack of awareness, stigmatisation, lack of resources and unpreparedness of educational institutions. Possible ways to overcome these obstacles are proposed through systemic changes in public policy, enhancing teachers' competences, and building support communities. The article emphasizes the need to recognize parents as equal partners in creating a truly inclusive educational environment that promotes the comprehensive development of children with special educational needs.

Key words: child with SEN, parental involvement, inclusive education, collaboration, strategy, challenges, partnership, support team, educational environment.

Дата надходження статті: 26.11.2025 р.

Прийнято до публікації: 18.12.2025 р.

Опубліковано: 16.01.2026 р.

Рецензент: доктор педагогічних наук, професор Данилюк С. С.